

ΘΑΝΟΣ Π. ΝΤΟΚΟΣ - ΦΙΛΙΠΠΟΣ Τ. ΠΙΕΡΡΟΣ

Επιμέλεια

ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ
ΤΟΥ ΚΟΣΣΥΦΟΠΕΔΙΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ

ISBN 960-08-0205-X

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2000

ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ ΚΟΣΣΥΦΟΠΕΔΙΟΥ

Copyright © 2000 Εκδόσεις "Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ" από το 1897

Κεντρική Διάθεση: Σόλωνος 116, 105 64 Αθήνα,
Τηλ.: 3833.434, Fax: 3832.294

Φωτοαντίγραφο απαγορεύεται

ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΣΤΟ ΚΟΣΟΒΟ

Θάνος Βερέμης - Αριστοτέλης Τζιαμπήρης

Ο πρόεδρος Κλίντον πρόβαλε τρεις λόγους για την Νατοϊκή επιχείρηση κατά της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, ιεραρχημένους με ένα τρόπο που πρόδιδε τις προτεραιότητές του. Είτε πρώτα από όλα ότι θέλησε να «επιβεβαιώσει τη σοβαρότητα των σκοπών του ΝΑΤΟ» (σαν να είναι ο οργανισμός αυτοσκοπός). Ως δεύτερο λόγο πρόβαλε την επιδίωξη του να προστατέψει τους Κοσοβάρους από τις σερβικές δυνάμεις και ως τρίτον την αποτροπή της αποσταθεροποίησης (βλ. ΠΓΔΜ). Όπως ήταν προβλέψιμο, οι Αλβανοί Κοσοβάροι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το πεδίο των βομβαρδισμών και να φύγουν από το δρόμο του επελαύνοντος γιουγκοσλαβικού στρατού, και η ΠΓΔΜ κινδύνεψε να αποσταθεροποιηθεί περισσότερο παρά ποτέ. Καθώς μάλιστα οι Σλαβομακεδόνες ταυτίζονταν όλο και περισσότερο με τους Σέρβους και οι Αλβανοί με τους Κοσοβάρους, οι σχέσεις των δύο εκτραχύνονταν καθημερινά ακολουθώντας την πορεία της σύγκρουσης στο Κοσσυφοπέδιο.

Η χώρα μας, εκτεθειμένη σε μια προβληματική γειτονιά, ακροβατούσε ανάμεσα στην ευαισθησία που έπρεπε να επιδείξει για τα όσα συμβαίνουν στο βορρά και τους κινδύνους που υποσχόταν οποιαδήποτε κωλυσιεργία προς την κλιμάκωση της απόφασης (στην οποία άλλωστε συναινέσαμε και εμείς).

Οι Έλληνες φάνηκαν αντιφατικοί στις εκδηλώσεις συμπαράστασης προς αυτούς που είναι θύματα των ισχυρών. Οι ελληνικές συναυλίες αγκάλιασαν εξίσου Κούρδους και Σέρβους, μολονότι οι πρώτοι υποφέρουν από την κρατική βία, ενώ οι δεύτεροι ασκούσαν κρατική βία. Αυτοί που θυμώνουν τους Έλληνες είναι οι ισχυρότεροι σε κάθε αναμέτρηση και έτσι οι Σέρβοι δε χρεώνονται με τους διωγμούς των Αλβανών, αλλά πιστώνονται με το μαρτύριο του βομβαρδισμού από έναν πανίσχυρο οργανισμό. Η ταύτιση εδώ γίνεται με τον πιο αδύνατο στη μεγαλύτερη από τις δύο παράλληλες αναμετρήσεις. Μολονότι η ταύτιση είναι και αταβιστική (ο μικρός ορθόδοξος με τον χειμαζόμενο ομόδοξο), είναι στη βάση της ανιδιο-

τελής. Οι κατά καιρούς επιλογές εχθρών των συμμάχων και εταίρων μας, για να τους συμπαρασταθούμε (Παλαιστίνιους, Κούρδους, Λίβυους κ.α.), υπονομεύει συχνά τη συμμαχική μας αξιοπιστία, ώστε να ξοδεύουμε χωρίς ελπίδες ανταπόδοσης ένα κεφάλαιο που μας είναι χρήσιμο για την δικιά μας προστασία. Όταν δεν είμαστε τελείως απερίσκεπτοι, τότε με την συλλογική μας κλήση προς τους αναξιοπαθούντες πάσης μορφής και θρησκευματος φαίνεται να συντηρούμε με επιμονή τα ιδιότυπα στοιχεία της αγνότητάς μας.

Το βέβαιο είναι ότι σχοινοβατώντας πάνω στα διλήμματα αυτά η κυβέρνηση Σημίτη κατάφερε να βγει από τον πόλεμο χωρίς να συγκρουσθεί με τους εταίρους και συμμάχους της Ελλάδας.

Καθώς τα στρατεύματα του ΝΑΤΟ εγκαταστάθηκαν στο Κοσσυφοπέδιο και οι πρώτοι πρόσφυγες επέστρεφαν στην καθημαγμένη χώρα τους, οι προβολείς των ΜΜΕ στρέφονταν προς άλλες περιοχές του πλανήτη: στο Κασμίρ, το Α. Τιμόρ και το Νεπάλ. Έτσι, η ιστορία της δυτικής εμπλοκής που άρχισε με την εικόνα των Σέρβων ενόπλων να διώχνουν τους Αλβανούς Κοσοβάρους από τα σπίτια τους, τελείωσε με τη θριαμβευτική είσοδο των απελευθερωτών και την επανεύρεση χωρισμένων οικιών.

Για τους θεατές που εθίστηκαν στον κινηματογραφικό κατακερματισμό της πραγματικότητας, η υπόθεση της περιπέτειας έχει προφανώς happy end. Ωστόσο, αν και τα φώτα της δημοσιότητας έσβησαν, η ζωή συνεχίζεται στο Κοσσυφοπέδιο, καθώς Σέρβοι-Κοσοβάρους εγκαταλείπουν την επαρχία, ο ένοπλος *Απελευθερωτικός Στρατός του Κοσόβου* (UCK) είναι πανίσχυρος στην επικράτειά του και το τοπίο της καταστροφής δεν ενθαρρύνει προβλέψεις ανάπτυξης. Μένει ακόμα να παιχτεί η συνέχεια στη Σερβία, το Μαυροβούνιο, την ΠΓΔΜ και την Αλβανία.

Τα προβλήματα που προκάλεσαν οι καινοτόμοι βομβαρδισμοί είναι πολλά. Προέχουν η αποθάρρυνση του αποσταθεροποιητικού αλυτρωτισμού των Αλβανών και η αποκατάσταση της υποδομής της Ο.Δ. της Γιουγκοσλαβίας.

Είναι πιθανό ότι η αντιμετώπιση των προβλημάτων θα είναι μερική. Οι ενέργειες του UCK εις βάρος της ΠΓΔΜ θα πυκνώσουν, μόλις αποπεμφθεί και ο τελευταίος Σέρβος από το Κόσοβο και τα ποσά τα οποία απαιτούνται για την επαναφορά της Ο.Δ. της Γιουγκοσλαβίας στην προ των βομβαρδισμών (καθόλου αξιοζήλευτη) κατάσταση, απλούστατα δεν υπάρχουν.

Η κοντινή προς την Γιουγκοσλαβία Δύση θα πρέπει να αναμένει τον ερχομό νέων προσφύγων, έξαρση της βαλκανικής εγκληματικότητας και σύννεφα στις σχέσεις της με την Αλβανία, εφόσον υποστηρίζει την ακεραιότητα της ΠΓΔΜ και όχι την διχοτόμησή της.

Τα Βαλκάνια υπήρξαν εδαφική ενότητα μόνο κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας που τους προσέδωσε άλλωστε και το γεωγραφικό αυτό προσδιορισμό. Η εθνική, θρησκευτική και γλωσσική ποικιλία που απαντάται στο μικρό αυτό τμήμα της Ευρώπης, δε διαφέρει από την εικόνα που παρουσίαζε, η Γαλλία ή η Ισπανία, πριν τα προγράμματα της απόλυτης Μοναρχίας και αργότερα των εθνικών κρατών, δημιουργήσουν μια εκτεταμένη πολιτισμική και θρησκευτική ομοιογένεια. Σήμερα, οι βαλκανικοί αλυτρωτισμοί φαντάζουν παράταιροι με την πολυπολιτισμική Αμερική και την Ευρώπη που προσπαθεί να εγγυηθεί την εθνική επιβίωση των μικρών της εταίρων εν όψει της τελικής ενοποίησης. Ωστόσο, οι φιλελεύθεροι και σοσιαλιστές ιέρακες των ΗΠΑ και της Ευρώπης, λησμόνησαν τις δικές τους εδαφικές εθνοκαθάρσεις και τους θρησκευτικούς πολέμους, και απέδωσαν τον εξωτικό χαρακτηρισμό του «ναζιστικού» ιδεολογήματος στο καθεστώς Μιλόσεβιτς, ξεχνώντας ότι από όλους τους Γιουγκοσλάβους οι Σέρβοι ήταν οι περισσότερο εχθρικοί προς το καθεστώς που ευαγγελιζόταν ο Χίτλερ.

Το σημερινό καθεστώς της Σερβίας αποτελεί ίσως την πιο κακή μορφή μετάλλαξης από ένα κομμουνιστικό σε ένα αυταρχικό σύστημα το οποίο στηρίζει και στηρίζεται από τα συμφέροντα μιας νομενκλατούρας. Η νέα βάση νομιμότητας όλων των μεταλλαγμένων είναι ο εθνικισμός που αντλεί έμπνευση από τις αλυτρωτικές φιλοδοξίες του παρελθόντος. Ο Τούτζμαν, (μέχρι πρόσφατα) ο Μιλόσεβιτς, ο Ιζετμπέκοβιτς και ο Μπερίσα, αποτελούν παραδείγματα της μετακομμουνιστικής βαλκανικής τερατογονίας. Εξαίρεση στον κανόνα αποτέλεσε ο ηγέτης της ΠΓΔΜ, Γκλιγκόροφ, που αναδείχτηκε ο ικανότερος από τους μεταλλαγμένους, γιατί κατάφερε να προστατέψει το κράτος του από τις συμφορές που έπληξαν τους άλλους Γιουγκοσλάβους και εξασφάλισε γι' αυτό το αδιάπτωτο δυτικό ενδιαφέρον. Ο πιο τυχερός, υπήρξε ο Τούτζμαν, ο οποίος χάρη στις γερμανικές και καθολικές του διασυνδέσεις επεξέτεινε τα όρια της επικράτειας του ευάριθμου έθνους του, πέρα από κάθε προσδοκία, και πέτυχε την εθνοκάθαρση των επαρχιών του από το σερβικό στοιχείο, χωρίς μεγάλη διεθνή κατακραυγή.

Ο Μιλόσεβιτς διαχειρίστηκε την τύχη του έθνους του με τη μεγαλύτερη επιπολαιότητα. Δε σκέφτηκε ότι μεταξύ των ηγετών της περιοχής ήταν ο πιο ανάδελφος στο δυτικό κόσμο, έκανε τη μεγαλύτερη χρήση βίας στο πεδίο των αναμετρήσεων και δε λογάριασε ούτε τη μονόχορδη αντίδραση των διεθνών ΜΜΕ ούτε την κακή συνείδηση των φιλελευθέρων και σοσιαλιστών στη Δύση. Αμερικανοί και Ευρωπαίοι που κάποτε άσκησαν βιαιότατη κριτική κατά του πολέμου στο Βιέτ Νάμ και του ΝΑΤΟ, βρίσκονται

σήμερα στα ύπατα αξιώματα (Κλίντον, Σολάνα, Ρόμπερτσον) και διακινδυνεύουν ελάχιστο κόστος για την συνειδησιακή τους εκτόνωση στη Γιουγκοσλαβία.

Η απόφαση να βομβαρδιστεί η Γιουγκοσλαβία θα αποτελέσει για τα μελλοντικά εγχειρίδια εξωτερικής πολιτικής υπόδειγμα ενορχηστρωμένης απερισκεψίας. Από τους στόχους των βομβαρδισμών ουδείς επιτεύχθηκε. Ο Μιλόσεβιτς εξακολουθεί να βρίσκεται στη θέση του, οι Αλβανοί Κοσοβάρηδες υπέστησαν μια καταστροφή που θα ταράξει τον ύπνο μερικών γενεών, το πολυπολιτισμικό κράτος του Κοσόβου αποτελεί παρελθόν, όπως και όλα τα προηγούμενα (εκτός Σερβίας) στη Γιουγκοσλαβία και η σταθερότητα της περιοχής είναι τώρα επισφαλέστερη παρά ποτέ, αφού ο αλβανικός αλυτρωτισμός δικαιώθηκε με τη βοήθεια των δυτικών δυνάμεων. Η δυτική ανθρωπιστική επέμβαση πήρε στην ουσία το μέρος ενός εκ των δύο αντιπάλων αλυτρωτισμών, σε έναν παρατεταμένο αγώνα κατά τον οποίο οι ρόλοι του θύματος και του θύτη εναλλάσσονταν ανάμεσα στους Σέρβους και τους Αλβανούς επί ογδόντα χρόνια.

Ο πολλαπλασιασμός των δυτικών προτεκτοράτων που έχουν υποστεί εθνοκάθαρση συνεχίζεται στη Γιουγκοσλαβία. Μετά τη Βοσνία και το Κόσοβο, σειρά έχει το Μαυροβούνιο. Αν η διάλυση επεκταθεί στις επαρχίες της Σερβίας με νέα προτεκτοράτα, τότε το ίδιο το Βελιγράδι θα περιέλθει σε κάποια μορφή βοσνιακού ελέγχου, για να μην γίνει πλέον ένα ορμητήριο εχθρών της δυτικής τάξης.

Το Κόσοβο ακολουθεί σταθερά την πορεία του αλυτρωτικού προγράμματος του «Απελευθερωτικού Στρατού». Όταν η εθνοκάθαρση συντελεστεί, οι ομάδες του Απελευθερωτικού Στρατού θα στραφούν κατά των δυνάμεων της KFOR που εμποδίζουν την εμπέδωση της εξουσίας τους. Η ΠΓΔΜ έπεται στο πρόγραμμα των Αλβανών Κοσοβάρηδων.

Η συνάντηση των σαράντα ηγετών στο Σαράγιεβο για να εμπεδωθεί το *Σύμφωνο Σταθερότητας*, στις 30 Ιουλίου 1999, δεν απέδωσε ακόμα παρά μόνο υποσχέσεις χωρίς δεσμεύσεις. Τα ποσά για την ανασυγκρότηση της βομβαρδισμένης περιοχής που συζητήθηκαν, φτάνουν μόνο για κάποια έργα υποδομής στο Κόσοβο, αφού η Σερβία θα εξαιρεθεί ώσπου να αποπεμφθεί ο Μιλόσεβιτς. Αλλά και αν αυτό γίνει, το μέλλον της σερβικής οικονομίας είναι αβέβαιο. Τα δεκάδες δισεκατομμύρια δολάρια που χρειάζονται για την αποκατάσταση με απόδοση στο αιώτερο μέλλον, λανθάνουν.

Οι βομβαρδισμοί άλλαξαν τόσο πολύ το συνολικό βαλκανικό σκηνικό, ώστε, όσα φαινόταν λογικά πριν από ένα χρόνο, να φαντάζουν τώρα ξεπερασμένα. Αν αφηθεί το Κόσοβο στην τυχαία πορεία προς την μελλοντι-

κή ανεξαρτησία, ο Απελευθερωτικός Στρατός θα κερδίζει σε γόητρο, οι δυτικές δυνάμεις θα χάνουν σταδιακά το δικό τους και οποιαδήποτε μελλοντική δημοκρατική κυβέρνηση της Σερβίας (αν δεν είναι προτεκτοράτο) θα υποστεί το πλήγμα της επίσημης αναγνώρισης. Η ταχεία και υπό όρους ανεξαρτητοποίηση του Κοσόβου, με συνταγματικές εγγυήσεις που θα αποκλείσουν αλυτρωτικές βλέψεις κυρίως εις βάρος της ΠΓΔΜ, ίσως αποτελεί για την καλύτερη λύση.

Ο πόλεμος στο Κόσοβο, αν και διήρκησε μόλις έντεκα εβδομάδες, φαίνεται ότι θα έχει σημαντικές συνέπειες στις διεθνείς σχέσεις του 21ου αιώνα, και ότι θα επηρεάσει τόσο το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) όσο και τη σταθερότητα της Νοτιοανατολικής Ευρώπης¹. Πιο συγκεκριμένα, η κρίση αποτέλεσε την αφορμή για τη διακήρυξη ενός νέου διεθνούς δόγματος επεμβάσεων για ανθρωπιστικούς λόγους και επιτάχυνε σημαντικά τις προσπάθειες της ΕΕ για δημιουργία ουσιαστικής πολιτικής στους τομείς της ασφάλειας και της άμυνας. Τέλος, φαίνεται ότι θα οδηγεί την επαρχία του Κοσόβου σε διαδικασία *de facto* ανεξαρτησίας, επιτρέποντας τη γέννηση μιας πιθανής εστίας αστάθειας και ανασφάλειας στα Βαλκάνια.

Ίσως η πιο σημαντική συνέπεια της κρίσης στο Κόσοβο ήταν η δημιουργία του «δόγματος της διεθνούς κοινότητας», όπως το αποκάλεσε ο πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας Tony Blair². Τα βασικά χαρακτηριστικά του δόγματος διατυπώθηκαν και διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου, και συχνά ως αντίδραση στις διάφορες εξελίξεις.

Ειδικότερα, το δόγμα διέπεται σε σημαντικό βαθμό από έναν διεθνισμό. Απορρύνει τον απομονωτισμό, ενώ αγκαλιάζει την παγκοσμιοποίηση μαζί με όλες τις προκλήσεις της. Σύμφωνα με τον Tony Blair:

Η παγκοσμιοποίηση δεν είναι μόνο ένα φαινόμενο οικονομικό, αλλά [είναι] και φαινόμενο πολιτικό και ασφάλειας... Ζούμε σε έναν κόσμο όπου ο απομονωτισμός έχει πάψει να έχει λόγο να υφίσταται... Είμαστε όλοι διεθνιστές πλέον, είτε μας αρέσει είτε όχι³.

Πράγματι, το νέο δόγμα αποδέχεται τον παρεμβατισμό με τόσο εμφανή τρόπο, που κάλλιστα μπορεί να ονομαστεί «Ο Νέος Παρεμβατισμός»⁴. Άλλωστε, ο Tony Blair έχει τονίσει ότι:

Η αρχή της μη-αναμίξεως πρέπει να περιοριστεί με συγκεκριμένους τρόπους. Πράξεις γενοκτονίας δεν μπορούν ποτέ να θεωρηθούν ως αποκλειστικά εσωτερική υπόθεση. Όταν η καταπίεση παράγει μαζικές μετακινήσεις προσφύγων που αποσταθεροποιούν γειτονικές χώρες, τότε μπορούν ορθώς να χαρακτηριστούν ως απειλές κατά της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Όταν καθεστώτα βασίζονται σε κυβέρνηση μειοψηφίας, τότε χάνουν τη νομιμότητα τους⁵.

Το τρίτο χαρακτηριστικό του νέου δόγματος είναι ότι δεν έχει απλά ανθρωπιστικούς στόχους, αλλά περιλαμβάνει ένα ευρύτερο όραμα σύμφωνα με τη φιλελεύθερη ηθική και πρακτική. Στόχος του είναι «να απλώσει τις αξίες της ελευθερίας, του κράτους δικαίου, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανοικτής κοινωνίας»⁶. Για τον Clinton, ο νέος κόσμος πρέπει να χαρακτηρίζεται από τον:

Θρίαμβο της ειρήνης, της ευμάρειας και της προσωπικής ελευθερίας. Με σεβασμό για την προστασία των εθνικών, φυλετικών και θρησκευτικών μειονοτήτων, μέσα σε ένα πλαίσιο κοινών αξιών...κατά των επιδημιών και της καταστροφής του περιβάλλοντος. Κατά της τρομοκρατίας, του οργανωμένου εγκλήματος και των όπλων μαζικής καταστροφής⁷.

Ένα επιπρόσθετο στοιχείο, που αφορά τα ανθρωπιστικά ενδιαφέροντα και την φιλελεύθερη ηθική του νέου δόγματος, είναι ότι αυτοί αποτελούν αναγκαίες αλλά όχι ικανές συνθήκες για την εκδήλωση στρατιωτικής επέμβασης. Η εφαρμογή του δόγματος της Διεθνούς Κοινότητας προαπαιτεί την ικανοποίηση αρκετών όρων.

Ο Βρετανός πρωθυπουργός Tony Blair αναγνωρίζει ως αναγκαία κριτήρια τα ακόλουθα:

[Να] είμαστε σίγουροι για αυτήν την υπόθεση ...[να] έχουμε εξαντλήσει όλες τις διπλωματικές οδούς...Με βάση την πρακτική αποτίμηση της κατάστασης [να] υπάρχουν στρατιωτικές επιλογές που να μπορούμε να εφαρμόσουμε με ...σύνεση ...[να] είμαστε προετοιμασμένοι για μακροπρόθεσμη [ανάμιξη] ...και ...[να] έχουμε εθνικά συμφέροντα που να διακυβεύονται⁸.

Τέλος, το δόγμα χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι απαιτεί πολυμερή συνεργασία και συντονισμό. Κατά τη διάρκεια του πολέμου η έμφαση ήταν πάντα στην ενότητα του NATO και στη συνεργασία με τη Ρωσία και την ΕΕ. Ουδέποτε υπήρξε η μονομερής στρατιωτική ή διπλωματική δράση.

Η εφαρμογή του δόγματος της διεθνούς κοινότητας στο Κόσοβο, έχει χωρίς αμφιβολία συνεισφέρει στη διάβρωση του συστήματος της Βεσπφάλης. Η έννοια της εθνικής κυριαρχίας δεν έγινε σεβαστή, αφού μια ανθρωπιστική καταστροφή που λάμβανε χώρα μέσα στα όρια ενός κράτους και σχετιζόταν με μια τεράστια επιχείρηση έξωσης πληθυσμού, τελικά ακυρώθηκε στην πράξη. Επίσης, ασκήθηκε ποινική δίωξη για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας σε έναν δημοκρατικά εκλεγμένο αρχηγό κράτους⁹. Αυτή η εξέλιξη στέλνει σαφές μήνυμα ότι βιαιότητες εντός εθνικών συνόρων μπορεί όχι μόνο να μη γίνονται αποδεκτές, αλλά και να επιφέρουν βαριές ποινές στους ιθύνοντες.

Η ανθρωπιστική και φιλελεύθερη ηθική, που αποτελεί τη ρητορική βάση του νέου δόγματος, έχει και επιπρόσθετες συνέπειες. Οι αναφορές στα

ανθρώπινα δικαιώματα έχουν πλέον επικρατήσει σε τέτοιο βαθμό που φαίνεται να «αποτελούν τη βασική ηθική συνισταμένη στη σκέψη για τις διεθνείς σχέσεις»¹⁰. Βεβαίως, η ρητορική δεν ισοδυναμεί με την πραγματικότητα. Ούτε όμως μπορεί να αγνοηθεί, αφού εγείροντας σημαντικά ζητήματα, επιμορφώνει και ενημερώνει τους πολίτες. Σε τελική ανάλυση, η ρητορική μπορεί να δημιουργήσει το μέτρο με το οποίο θα κρίνεται η εξωτερική πολιτική μιας κυβέρνησης από το λαό. Συνεπώς, η ηθική διάσταση της ρητορικής του δόγματος της διεθνούς κοινότητας ίσως να έχει και συνέπειες τις οποίες δεν είχαν πλήρως συνειδητοποιήσει οι αρχικοί «συγγραφείς» και υποστηρικτές του.

Το νέο δόγμα, που είναι άμεσα συνδεδεμένο με τα γεγονότα του Κόσσοβου, θα μπορούσε να έχει θετικό αντίκτυπο στις διεθνείς σχέσεις, εάν δράσει ως καταλύτης υπέρ του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Όμως, ουδείς μπορεί να εγγυηθεί ένα τέτοιο αποτέλεσμα, ειδικά εφόσον ελλοχεύουν αρκετοί κίνδυνοι που είναι δυνατό να το εκφυλίσουν. Ιστορικά, οι διεθνείς σχέσεις διέπονται από το αμφίρροπο και το αμφίσημο, όπως και από τις φιλοδοξίες των ισχυρών. Αυτή η αλήθεια πρέπει να εκτιμάται κατάλληλα προτού παρθούν οι όποιες αποφάσεις για στρατιωτικές επεμβάσεις.

Επίσης είναι απαραίτητο, το δόγμα της διεθνούς κοινότητας να μην αγνοεί ή καταστρατηγεί τους κανόνες της διεθνούς νομιμότητας. Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) πρέπει να αντιμετωπίζεται με τον μεγαλύτερο δυνατό σεβασμό. Σε τελική ανάλυση, το νέο δόγμα οφείλει να συμπληρώνει το σύστημα της Βεσπφαλίας, και να βοηθά στην επιβολή των πιο δίκαιων αποφάσεων της διεθνούς κοινότητας, όπως αυτές εκφράζονται από τα Ηνωμένα Έθνη.

Η δεύτερη κύρια συνέπεια της κρίσης στο Κόσοβο σχετίζεται με την επίδραση που άσκησε στη διαδικασία ενοποίησης της ΕΕ σε θέματα άμυνας και ασφάλειας. Για άλλη μια φορά, η Ένωση απέτυχε να αντιμετωπίσει σε ικανοποιητικό βαθμό σημαντικές στρατιωτικές εξελίξεις.

Πιο συγκεκριμένα, αποδείχθηκε ότι οι Ευρωπαίοι ήταν απόλυτα εξαρτημένοι από τις ΗΠΑ για τη μεταφορά στρατιωτών, αφού δεν υπήρχαν ευρωπαϊκά μεταγωγικά όπως τα αμερικανικά C-5 and C-17¹¹. Επίσης, κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών, τα περισσότερα από τα αεροπλάνα που χρησιμοποιήθηκαν ήταν αμερικανικά. Την ίδια στιγμή, παρόλο που κάποιες φορές ευρωπαϊκά μαχητικά αεροσκάφη αναλάμβαναν έως και τις μισές βομβιστικές πτήσεις, βασιζόνταν στις ΗΠΑ, για να λάβουν τις κατευθυνόμενες με λέιζερ βόμβες που χρειάζονταν για να βρουν με επιτυχία τους στόχους τους¹².

Τέλος, μετά το πέρας των βομβαρδισμών, αποφασίστηκε να τοποθετηθούν στο Κόσοβο 33.000 Βρετανοί, Γάλλοι, Γερμανοί και Ιταλοί στρατιώτες. Σε σύγκριση με τους μόλις 7.000 Αμερικανούς στρατιώτες, αυτή η απόφαση ίσως να φαινόταν ως μια αποφασιστική πολιτική πράξη. Όμως, υπήρξαν σημαντικές δυσκολίες στο να μαζευτούν και να αποσταλούν αυτές οι δυνάμεις, παρόλο που αποτελούσαν λιγότερο από το 2% του συνόλου των ενόπλων δυνάμεων των χωρών μελών της ΕΕ¹³.

Με βάση τα παραπάνω, προκύπτει ότι η κρίση στο Κόσοβο απέδειξε ότι οι Ευρωπαίοι δεν είχαν τα μέσα για να αντιμετωπίσουν αυτόνομα μια στρατιωτική κρίση καθώς και τα επακόλουθα της.

Η πρώτη σημαντική αντίδραση και συνέπεια αυτής της ελάχιστα ευχάριστης κατάστασης, προήλθε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κολωνίας στις 3 και 4 Ιουνίου 1999. Όχι τυχαία, ο Γερμανός καγκελάριος Gerhard Schroeder δήλωσε ότι «Σήμερα είναι μια καλή μέρα για την Ευρώπη»¹⁴. Ο λόγος είχε να κάνει με την απόφαση των κρατών-μελών, η ΕΕ να έχει:

Στόχο την ενδυνάμωση της ΚΕΠΠΑ με τη δημιουργία μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής σε θέματα ασφάλειας και άμυνας... [καθώς και] η δυνατότητα αυτόνομης δράσης, με τη συνδρομή αξιόπιστων στρατιωτικών δυνάμεων, τα μέσα ώστε να μπορεί να αποφασισθεί η χρήση τους, η ετοιμότητα του να μπορεί να πραγματοποιηθεί κάτι τέτοιο, έτσι ώστε να μπορούν να αντιμετωπισθούν διεθνείς κρίσεις, χωρίς προκατάληψη σε ενέργειες του ΝΑΤΟ¹⁵.

Επίσης αποφασίστηκε η Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση (ΔΕΕ) να τερματίσει τη λειτουργία της ως το τέλος του 2000, και συνεπώς να απορροφηθεί από την ΕΕ. Οι Ευρωπαίοι ηγέτες διόρισαν ως εκπρόσωπο της ΚΕΠΠΑ το Γενικό Γραμματέα του ΝΑΤΟ Javier Solana, δίνοντας έτσι μια προκαταρκτική απάντηση (με καθυστέρηση δεκαετιών) στην ειρωνική παρατήρηση του Henry Kissinger ότι αν θέλει να μιλήσει για θέματα εξωτερικής πολιτικής με την τότε ΕΟΚ, δεν υπάρχει κανένας για να του τηλεφωνήσει¹⁶.

Ακόμα πιο σημαντική αντίδραση ήταν αυτή του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Ελσίνκι στις 10 και 11 Δεκεμβρίου 1999, όπου διακηρύχθηκε η πρόθεση δημιουργίας «αυτόνομης δυνατότητας λήψης αποφάσεων και, όταν ολόκληρο το ΝΑΤΟ δε λαμβάνει μέρος... διενέργεια στρατιωτικών επιχειρήσεων υπό την εποπτεία της ΕΕ, ως απάντηση σε διεθνείς κρίσεις¹⁷».

Για την επίτευξη αυτού του στόχου, η βασική απόφαση της ΕΕ ήταν να αποκτήσει έως το 2003 ένα στρατό 50-60.000 στελεχών, που θα μπορεί να κινητοποιηθεί σε 60 μέρες και να έχει ικανή υποστήριξη, ώστε να βρίσκεται σε επιχειρησιακή ετοιμότητα για ένα ολόκληρο έτος. Με αυτό τον τρόπο, η ΕΕ για πρώτη φορά στην ιστορία της βρίσκεται στα πρόθυρα του να

αποκτήσει μια ουσιαστική πολιτική στους τομείς της άμυνας και της ασφάλειας, που θα συνοδεύεται και από τα απαραίτητα «εργαλεία». Οφείλουμε βέβαια να παρατηρήσουμε ότι η ολοκλήρωση αυτής της διαδικασίας, στην οποία ρόλο καταλύτη έπαιξε η κρίση στο Κόσοβο, θα απαιτήσει συνεχή πολιτική βούληση, αλλά και πιθανώς αυξημένες στρατιωτικές δαπάνες¹⁸.

Η τρίτη βασική συνέπεια της κρίσης στο Κόσοβο αφορά το ίδιο το μέλλον της επαρχίας. Παρά το ψήφισμα 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ και τις διάφορες διεθνείς διαβεβαιώσεις, πληθαίνουν οι ενέργειες και οι εξελίξεις που το οδηγούν ταχέως σε μια πορεία πλήρους αυτονόμησης. Σημαντική παράμετρος αποτελεί το γεγονός ότι ο σερβικός πληθυσμός της επαρχίας έχει μειωθεί σε μόλις 90.000, ενώ πριν από τον πόλεμο αριθμούσε 180.000¹⁹.

Στη σχεδόν πλήρη αλβανοποίηση της επαρχίας, πρέπει να συνυπολογισθεί και η δρομολόγηση μιας σειράς αποφάσεων, οι οποίες φαίνεται ότι θα προκαλέσουν τη *de facto* ανεξαρτησία του Κοσόβου²⁰. Πιο συγκεκριμένα, έως το Σεπτέμβριο του 2000 θα έχουν διενεργηθεί τοπικές εκλογές, επιτρέποντας τη σύσταση κυβέρνησης αλλά και κάποιου είδους Κοινοβουλίου. Επιπλέον, έχουν προταθεί νέα μέτρα που περιλαμβάνουν τα εξής:

- Εισαγωγή του γερμανικού μάρκου ως του επίσημου νομίσματος για την επαρχία.
- Πρόταση για έκδοση νέων ταξιδιωτικών εγγράφων υπό την αιγίδα του ΟΗΕ για τους κατοίκους του Κοσόβου, δηλαδή καινούργιων διαβατηρίων, έστω με προσωρινό χαρακτήρα.
- Πρόταση για εισαγωγή καινούργιων τηλεφωνικών κωδικών αριθμών, που θα διαφέρουν από αυτούς της Γιουγκοσλαβίας
- Πρόταση για έκδοση καινούργιων πινακίδων κυκλοφορίας για όλα τα αυτοκίνητα.

Τέλος, πρέπει να τονισθεί ότι η επί της ουσίας κατάργηση των συνόρων με την Αλβανία, έχει επιτρέψει τη δημιουργία ενός ασαφούς αλλά συνεχούς αλβανικού χώρου.

Μια τέτοια εξέλιξη θα μπορούσε να παγιώσει την αντίληψη ότι ο συνδυασμός ενός ένοπλου εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, μιας ανθρωπιστικής καταστροφής και μερικών επιδέξιων διπλωματικών κινήσεων, αποτελεί ικανή και αναγκαία συνθήκη για την αλλαγή των συνόρων στα Βαλκάνια. Αν ένα τέτοιο μήνυμα σταλεί στις μειονότητες που κατοικούν στις διάφορες ανεξάρτητες χώρες της περιοχής, μπορεί να οδηγηθούμε με θεαματικό τρόπο σε γενικευμένη βαλκανική σύρραξη.

Διαφαίνεται έτσι μία τάση επανάληψης ιστορικών γεγονότων, από την

άποψη ότι στις τελευταίες φάσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εθνικές ομάδες εξεγέρθηκαν όχι με σκοπό να νικήσουν τις δυνάμεις της Αυτοκρατορίας, αλλά ελπίζοντας να προκαλέσουν την επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων²¹. Πιθανότατα οι Κοσοβάροι Αλβανοί να έμαθαν καλά αυτό το μάθημα (σε αντίθεση με τους Σέρβους) και συνεπώς να αποκομίσουν κέρδη από τις πράξεις τους, αλλά και από τις καταστροφές που τους έχουν βρει. Σε κάθε περίπτωση πάντως, ο αντικειμενικός παρατηρητής των διεθνών σχέσεων πρέπει να αναγνωρίσει ότι η πεποίθηση πως τα σύνορα είναι προσωρινά, ο ένοπλος αγώνας ευπρόσδεκτος και η ανάμιξη των Μεγάλων Δυνάμεων αναπόφευκτη, αποτελεί τη συνταγή που μπορεί να ανοίξει τους «Ασκούς του Αιόλου» για την περιοχή, προαναγγέλλοντας έτσι μια παρατεταμένη περίοδο αβεβαιότητας.

Ιδιαίτερα ευάλωτη σε σενάρια αστάθειας και ανακατατάξεων στη Νοτιοανατολική Ευρώπη είναι η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ), που κατά τη διάρκεια του πολέμου δέχθηκε εκατοντάδες χιλιάδες Αλβανούς πρόσφυγες²². Αν και η συντριπτική πλειοψηφία τους έχει επιστρέψει στο Κόσοβο²³, η ζημία στην εθνική οικονομία υπολογίζεται σε 1,5 δισεκατομμύριο δολάρια²⁴.

Ο μεγάλος κίνδυνος για την ΠΓΔΜ όμως δεν προέρχεται τόσο από τυχόν χειροτέρευση κάποιων οικονομικών δεικτών, αλλά κυρίως από την Αλβανική μειονότητα που αποτελεί περίπου το 25% πληθυσμού. Δεν είναι απίθανο αυτή η μειονότητα να επιδιώξει προνόμια αυτονομίας παραπλήσια με αυτά των Κοσοβάρων Αλβανών. Επιπρόσθετα, η προσάρτηση του τμήματος της ΠΓΔΜ όπου κατοικούν οι περισσότεροι Αλβανοί με το Κόσοβο, ή με μια Μεγάλη Αλβανία, σίγουρα θα αποτελέσει επιθυμητό σενάριο τουλάχιστο για τους πιο ακραίους από τους Αλβανούς εθνικιστές.

Για την ώρα, το βέβαιο είναι ότι ο πόλεμος στο Κόσοβο δημιούργησε προϋποθέσεις για μελλοντική αστάθεια στη ΠΓΔΜ. «Κλειδί» των εξελίξεων θα αποτελέσει η τακτική και τα αιτήματα που θα υιοθετήσουν οι Αλβανοί, καθώς και ο χαρακτήρας των σχέσεων τους με τους συμπολίτες τους. Δυστυχώς, η ευκαιριακή υποστήριξη μέσω εκτεταμένης νοθείας που προσέφεραν στο νέο πρόεδρο της ΠΓΔΜ Bogis Trajkovski δημιουργεί αρνητικό προηγούμενο, αφού εκθέτει τη μειονότητα απέναντι σε ένα σημαντικό τμήμα της σλαβικής πλειοψηφίας, και εγγράφει ανησυχητικές υποθήκες για το μέλλον²⁵.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, προκύπτει ότι η κρίση στο Κόσοβο είχε ως συνέπεια την απαρχή μιας διαδικασίας που οδηγεί στη *de facto* ανεξαρτησία του Κοσόβου, κάτι που πιθανόν να συμβάλει στην αστάθεια της ΠΓΔΜ, αλλά και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης γενικότερα. Η πλήρης κατανόηση

αυτών των εξελίξεων επιβάλλει μια ρεαλιστική αντιμετώπιση, που θα πρέπει να αναγνωρίζει την σχεδόν αναπόφευκτη πλέον ανεξαρτησία του Κοσόβου. Συγχρόνως όμως οφείλουν να γίνουν ενέργειες που θα αποτρέψουν τα χειρότερα ενδεχόμενα.

Πιο συγκεκριμένα, προτείνουμε η διεθνής κοινότητα (αλλά και η ελληνική διπλωματία) να εξετάσουν ως πιθανή «λύση» την υπογραφή μιας Διεθνούς Συμφωνίας για το Κόσοβο, που θα μπορούσε να έχει τις εξής παραμέτρους:

1. Επιβολή Εγγυητριών Δυνάμεων που θα έχουν την υποχρέωση α) να διατηρήσουν την εδαφική ακεραιότητα ενός ανεξάρτητου Κοσόβου και να αποκλείσουν την οποιαδήποτε επέκτασή του προς αλβανοκρατούμενες γειτονικές του περιοχές β) την υποχρέωση να επέμβουν σε περίπτωση που υπάρξουν βιαιότητες κατά εθνικών ομάδων. Ως εγγυήτριες δυνάμεις θα πρέπει να ορισθούν η Γιουγκοσλαβία, η Αλβανία, η Ρωσία, η Ευρωπαϊκή Ένωση και το ΝΑΤΟ.

2. Χορήγηση του δικαιώματος στη Γιουγκοσλαβία να αποκτήσει εθνική επικυριαρχία σε ορισμένους ιστορικούς χώρους και μοναστήρια, όπως άλλωστε ισχύει για τις στρατιωτικές βάσεις της Αγγλίας στην Κύπρο και των ΗΠΑ στην Κούβα.

3. Προώθηση σημαντικών προγραμμάτων οικονομικής βοήθειας και επενδύσεων. Κάποια από αυτά θα πρέπει να θέτουν ως όρο και προϋπόθεση την πολυεθνική στελέχωση επιχειρήσεων και εργοστασίων. Με άλλα λόγια, η χρηματοδότηση θα απαιτεί και Σέρβους και Αλβανούς υπαλλήλους.

Μια συμφωνία που θα περιελάμβανε τα παραπάνω επιτυγχάνει την αποφυγή της προσάρτησης του Κοσόβου στην Αλβανία, και συνεπώς τη δημιουργία μιας Μεγάλης Αλβανίας. Επίσης, επιτρέπει στους Σέρβους μια μερική ικανοποίηση και αναγνώριση της ιστορικής και πολιτισμικής σημασίας που έχει για αυτούς το Κόσοβο. Τέλος, μειώνει τις πιθανότητες για μελλοντικές αποσχιστικές κινήσεις των Αλβανών της ΠΓΔΜ, αφού θα συνειδητοποιήσουν ότι η προσάρτηση τμήματος του κράτους τους σε μια Μεγάλη Αλβανία θα προκαλούσε την αυτόματη επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων.

Συμπερασματικά, φαίνεται ότι η κρίση στο Κόσοβο είχε αποτελέσματα που δεν πρόβλεψαν οι ηγέτες της Δύσης όταν αποφάσιζαν την έναρξη των βομβαρδισμών²⁶. Αν επικρατήσουν η σύνεση, ο προσεκτικός αλλά αποφασιστικός σχεδιασμός και η υπομονή, οι συνέπειες μπορεί να είναι θετικές. Πιο συγκεκριμένα, η Διεθνής Κοινότητα θα μπορεί να προσβλέπει στην υλοποίηση ενός νέου δόγματος ανθρωπιστικών επεμβάσεων (στα πλαίσια

του ΟΗΕ) που θα αποτρέπει σε σημαντικό βαθμό τις μαζικές βιαιότητες που σημάδεψαν τον 20ο αιώνα. Η ΕΕ πιθανώς να αποκτήσει την αυτοπεποίθηση, αλλά και τα αναγκαία «εργαλεία», ώστε να πάψει να είναι ένας οικονομικός «γίγαντας» με πηλίνα στρατιωτικά και πολιτικά «πόδια». Τέλος, η Νοτιοανατολική Ευρώπη ίσως κατορθώσει να αποφύγει τις πιο αρνητικές συνέπειες του πολέμου στο Κόσοβο, και έτσι να μην επιστρέψει στη συνεχή αστάθεια που την χαρακτήριζε για περίπου 150 χρόνια πριν από την έλευση του Ψυχρού Πολέμου²⁷. Η δημοκρατική σταθερότητα, η οικονομική ανάπτυξη και η στρατιωτική ασφάλεια πρέπει να είναι οι θεμελιώδεις στόχοι για όλες τις χώρες των Βαλκανίων. Η υλοποίησή τους μπορεί να βοηθηθεί τα μέγιστα από την Ελλάδα, που έχοντας βαθιά γνώση της περιοχής, αλλά και ως μέλος όλων των σημαντικών διεθνών οργανισμών, έχει και ιδιαίτερα αυξημένες ευθύνες.

Σημειώσεις

1. Βεβαίως, η κρίση στο Κόσοβο έχει ιστορικές ρίζες πολύ βαθύτερες από τις λίγες εβδομάδες των Νατοϊκών βομβαρδισμών. Η σύγχρονη ιστορία του Κοσόβου καλύπτεται επαρκώς (αν και από διαφορετικές οπτικές γωνίες) από τους Noel Malcolm, *Kosovo: A Short History*, (New York: New York University Press, 1998), Julie A. Mertus, *Kosovo How Myths and Truths Started a War*, (Berkeley: University of California Press, 1999) και Miranda Vickers, *Between Serb and Albanian A History of Kosovo*, (London: Hurst, 1998) και T. Veremis, E. Kofos (eds), *Kosovo: Avoiding Another Balkan War*, ELIAMEP, 1998.

2. Η ανάλυση του δόγματος της διεθνούς κοινότητας είναι βασισμένη πάνω σε μια προσεκτική επιλογή λόγων, άρθρων, ομιλιών και συνεντεύξεων του προέδρου των ΗΠΑ Bill Clinton και του πρωθυπουργού της Μεγάλης Βρετανίας Tony Blair, που αποτελούν και τους δύο βασικούς εκφραστές και «συγγραφείς» του δόγματος. Πιο συγκεκριμένα, οι επιλογές είναι οι ακόλουθες, και θα παραπέμπονται με βάση την ημερομηνία τους: Δήλωση Clinton στο Έθνος 24 Μαρτίου 1999, Ομιλία Clinton στο American Society of Newspaper Editors, 15 Απριλίου 1999, Γράμμα Clinton στις 18 Απριλίου 1999 στους *London Times* με τίτλο «Why the Allies Must Fight On», Γράμμα Clinton στις 23 Μαΐου 1999 στους *The New York Times* με τίτλο «A Just and Necessary War», Ομιλία Clinton στο Έθνος στις 10 Ιουνίου 1999, Συνέντευξη Clinton στο CNN στις 20 Ιουνίου 1999, Σχόλια Clinton στο στρατόπεδο προσφύγων Stenkovac στις 22 Ιουνίου 1999, Σχόλια Clinton στη US KFOR στην ΠΓΔΜ στις 22 Ιουνίου 1999, Σχόλια Clinton σε αμερικανούς στρατιώτες στην αεροπορική βάση Aviano στις 22 Ιουνίου 1999, άρθρο του Blair στις 19 Απριλίου 1999 στο *Newsweek* με τίτλο «A New Generation Draws the Line», Ομιλία Blair στο Economic Club of Chicago στις 22 Απριλίου 1999, και το άρθρο του Blair στο *Newsweek* στις 14 Ιουνίου 1999 με τίτλο «A New Moral Crusade». Όλα τα παραπάνω μπορούν να βρεθούν στο Internet Site: <http://www.usia.gov>. Για μια σειρά από κυρίως επικριτικές τοποθετήσεις και ανα-

λύσεις απέναντι στο δόγμα της διεθνούς κοινότητας, βλέπε: Niall Ferguson, *Our Metternich in Reverse*, *The Spectator* 17 Απριλίου 1999; Jim Hoagland, *Developing a Doctrine of Humanitarian Intervention*, *International Herald Tribune*, 28 Ιουνίου 1999; Michael Kelly, *A Perfectly Clintonian Doctrine*, *The Washington Post*, 30 Ιουνίου 1999; Charles Krauthammer, *The Clinton Doctrine*, *Newsweek*, 15 Απριλίου 1999; Robert Skidelsky and Michael Ignatieff, *Is Military Intervention Over Kosovo Justified?* *Prospect*, Ιούνιος 1999.

3. Blair, 22 Απριλίου 1999.

4. Michael J. Glennon, *The New Interventionism*, *Foreign Affairs*, Vol. 78, No. 3, (Μάιος-Ιούνιος 1999): 2.

5. Blair, 22 Απριλίου 1999.

6. Blair, 22 Απριλίου 1999.

7. Clinton, 15 Απριλίου 1999.

8. Blair, 23 Απριλίου 1999. Για παραπλήσιες τοποθετήσεις του Clinton βλέπε Clinton 24 Μαΐου 1999 και Clinton 23 Μαΐου 1999.

9. Για μια εξαιρετική ανάλυση πάνω σε αυτό το θέμα βλέπε Michael P. Scharf, *The Indictment of President Milosevic*, Internet Site: <http://www.asil.org/insigh35.htm>.

10. David Rieff, *The Precarious Triumph of Human Rights*, *The New York Times Magazine*, 8 Αυγούστου 1999.

11. Βλέπε Roger Cohen, *Dependent On US Now, Europe Vows Defense Push*, *The New York Times*, 12 Μαΐου 1999.

12. Elizabeth Becker, *After Kosovo, European Allies Discuss Modernizing Forces*, *The New York Times*, 22 Σεπτεμβρίου 1999.

13. Βλέπε William S. Cohen, *On Defense, Europe Must Turn Words Into Action*, *International Herald Tribune*, 7 Δεκεμβρίου 1999.

14. Warren Hoge, *Europeans Impressed By Their Own Unity*, *The New York Times*, 4 Ιουνίου 1999.

15. Συμπεράσματα Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Κολωνίας, 3 και 4 Ιουνίου 1999, Εισαγωγή παράγραφος 2 και Παράρτημα III.1. Πρέπει επίσης να τονισθεί ότι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κολωνίας χαιρέτισε τη γαλλοβρετανική συνάντηση κορυφής που είχε γίνει το Δεκέμβριο του 1998 στο St Malo, και χρησιμοποίησε στα τελικά συμπεράσματα διατυπώσεις παραπλήσιες με αυτές της διακήρυξης του St Malo. Η διαφορά είναι ότι στην Κολωνία είχαμε απόφαση των «15» και όχι απλά μια διμερή εξέλιξη. Είχε βέβαια μεσολαβήσει και η κρίση στο Κόσοβο. Για τη διακήρυξη του St Malo βλέπε Internet Site: <http://205.136.244.3/bistext/fordom/defence/4dc98-2.stm>.

16. Στα μέσα Νοεμβρίου 1999, ο Solana ορίσθηκε επίσης Γενικός Γραμματέας της υπό «απορρόφηση» ΔΕΕ. Βλέπε, Frederick Bonnart, *Europe Takes First Steps to Create A NATO-Less Defense Strategy*, *International Herald Tribune*, 19 November 1999.

17. Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Ελσίνκι, 10-11 Δεκεμβρίου 1999, II. 27 και 28.

Αξίζει κάποιος να συγκρίνει αυτή τη παράγραφο, με κάποια σημεία του νέου στρατιωτικού δόγματος του NATO (παράγραφοι 7, 17 και 18--βλέπε Internet Site: <http://www.nato.int/docu/pr/1999/pp99-065e.htm>), που αποφασίστηκε στις 23 και 24 Απριλίου 1999 στην Washington κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Κόσοβο. Εντύπωση προκαλεί η παντελής έλλειψη αναφοράς σε αυτόνομη Ευρωπαϊκή δράση. Ακριβώς αυτή η έμφαση σε αυτονομία που υπήρχε στις αποφάσεις τόσο της Κολωνίας όσο και του Ελσίνκι, φαίνεται ότι προκάλεσε κάποιες αμερικανικές αντιδράσεις. Βλέπε

William Drodziak, *US Gives Qualified Endorsement to Plan for European Armed Force*, Washington Post, 16 Δεκεμβρίου 1999.

18. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι ΗΠΑ ξοδεύουν 3,2% του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ) για την άμυνα τους. Τα ποσοστά είναι 2,8% για τη Γαλλία, 2,6% για τη Μεγάλη Βρετανία, 1,5% για τη Γερμανία και μόλις 1,4% για την Ισπανία. Βλέπε Craig R. Whitney, *French Say Arms Plan Finally Makes Europe A Player*, The New York Times, 12 Δεκεμβρίου 1999.

19. Βλέπε Bernard Kouchner, *The Long Path Toward Reconciliation in Kosovo*, International Herald Tribune, 27 Οκτωβρίου 1999.

20. Βλέπε State in Embryo, The Economist, 27 Νοεμβρίου 1999, Steven Erlanger, *Fears Grow Over the De Facto Partition of Kosovo*, The New York Times, 14 Νοεμβρίου 1999, Jeffrey Smith, *US Officials Expect Kosovo Independence*, Washington Post, 24 Σεπτεμβρίου 1999.

21. Ένα σημαντικό παράδειγμα στρατιωτικής δράσης που στόχευε (ανεπιτυχώς) σε επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων είναι η μεγάλη εξέγερση του Ίλιντεν το 1903 στην Οθωμανική Μακεδονία. Βλέπε Ίωνα Δραγούμη, *Μαρτύρων και Ηρώων Αίμα*, (Αθήνα: Νέα Θέσις, 1907): 22; και Duncan Perry, *The Politics of Terror*, (Durham: Duke University Press, 1988): 124-5 και 138.

22. Βλέπε Jonathan Alter and Cara Power, *The Next Balkan Domino?*, Newsweek, 31 Μαΐου 1999.

23. Αξίζει να σημειωθεί ότι από τους σχεδόν 1.000.000 κοσοβάρους Αλβανούς πρόσφυγες που δημιουργήθηκαν μετά από την αρχή του πολέμου, τουλάχιστον οι 800.000 έχουν επιστρέψει στα σπίτια τους, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Γενικού Γραμματέα του NATO George Robertson. Βλέπε George Robertson, *What's Going Right in Kosovo*, Washington Post, 7 Δεκεμβρίου 1999.

24. Βλέπε John Tagliabue, *Four Countries Alive and Ailing in the Balkans*, The New York Times, 27 Ιουνίου 1999.

25. Βλέπε το σημαντικό άρθρο-καταγγελία του Mark Almond ο οποίος ήταν μέλος της ομάδας διεθνών παρατηρητών στις πρόσφατες προεδρικές εκλογές της ΠΓΔΜ: Mark Almond, *A Mockery of Democracy*, Wall Street Journal Europe, 26-7 Νοεμβρίου 1999.

26. Βλέπε για παράδειγμα, Elaine Sciolino and Ethan Bronner, *How A President, Distracted By Scandal, Entered Balkan War*, The New York Times, 18 Απριλίου 1999.

27. Βλέπε το πρόσφατο και σημαντικό έργο του Misha Glenny, *The Balkans 1804-1999 Nationalism, War and the Great Powers*, (London: Granta Books, 1999).